TA’LIM JARAYONIDA ICHKI MOTIVATSIYANI RAG‘BATLANTIRISH UCHUN PEDAGOGIK MULOQOTNI TASHKIL ETISH

Zulfizar Yo‘ldosh qizi Rustamova*
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
✉ zulfizarrustamova666@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchi va talabalarning ichki (intrinsik) o‘quv motivatsiyasini shakllantirish hamda rivojlantirishda pedagogik muloqotning o‘rni va psixologik-pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda E. Desi va R. Rayanning O‘z-o‘zini determinatsiyalash nazariyasi (SDT) asosida avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog‘liqlik ehtiyojlarini qondiruvchi muloqot strategiyalari yoritilgan. Shuningdek, avtoritar va demokratik-fasilitativ muloqot uslublarining ta’lim oluvchilar kognitiv faolligiga ta’siri qiyosiy tahlil qilinib, konstruktiv qayta aloqa va dialogik ta’limni tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

ichki motivatsiya, pedagogik muloqot, o‘z-o‘zini determinatsiyalash nazariyasi, fasilitatsiya, konstruktiv qayta aloqa, dialogik ta’lim, avtonomiya.

DOI: 10.5281/zenodo.24501648

KIRISH

Zamonaviy ta’lim paradigmasida bilimni tayyor holda uzatishdan ta’lim oluvchining mustaqil fikrlashi, o‘z-o‘zini rivojlantirishi va bilishga bo‘lgan tabiiy qiziqishini uyg‘otishga o‘tish ustuvor vazifa hisoblanadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, tashqi rag‘batlar (baho, maqtov, jazo yoki moddiy mukofotlar) qisqa muddatli natija bersa-da, uzoq muddatli va chuqur o‘zlashtirishni ta’minlay olmaydi. Barqaror ta’lim samaradorligining asosiy harakatlantiruvchi kuchi — bu ichki motivatsiyadir.

Ichki motivatsiya o‘quvchi yoki talabaning tashqi bosimsiz, bilish jarayonining o‘zidan qoniqish olishi, qiziquvchanligi va o‘z intellektual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish istagi bilan tavsiflanadi. Ushbu psixologik holatni uyg‘otish va saqlab turishning eng muhim vositasi esa o‘qituvchi va ta’lim oluvchi o‘rtasida kechadigan pedagogik muloqotdir. Pedagogik muloqot nafaqat axborot almashish jarayoni, balki shaxsiy ma’nolarni yaratish, psixologik xavfsiz muhitni shakllantirish va ta’lim subyektlarini hamkorlikka undovchi murakkab ijtimoiy-psixologik mexanizmdir.

Adabiyotlar tahlili

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tizimli yondashuv hamda pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Maqolaning nazariy asosini E. Desi va R. Rayan (Edward Deci & Richard Ryan) tomonidan ishlab chiqilgan O‘z-o‘zini determinatsiyalash nazariyasi (Self-Determination Theory — SDT) hamda L.S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish va «yaqin rivojlanish zonasi» haqidagi g‘oyalari tashkil etadi.

SDT nazariyasiga ko‘ra, insonlarda ichki motivatsiyaning yuzaga kelishi uchta bazaviy psixologik ehtiyojning qondirilishiga bevosita bog‘liq:

Yuqoridagi tahlildan kelib chiqib, ichki motivatsiyani rag‘batlantiruvchi pedagogik muloqotni tashkil etishning to‘rtta asosiy strategik yo‘nalishini ajratib ko‘rsatish mumkin:

1.Avtonomiyani qo‘llab-quvvatlovchi nutq strategiyasi. O‘qituvchi nutqidagi buyruq ohangidagi iboralar («shart», «majbursan», «shunday qilishing kerak») ta’lim oluvchida psixologik qarshilik uyg‘otadi va ichki qiziqishni so‘ndiradi. Buning o‘rniga tanlov imkoniyatini beruvchi konstruksiyalardan foydalanish («qaysi usul senga qulayroq?», «bu muammoni hal qilishning ikki yo‘li bor, qaysi birini sinab ko‘rasan?») o‘quvchida

mas’uliyat va subyektivlik hissini kuchaytiradi.

2.Kompetentlikni mustahkamlovchi konstruktiv qayta aloqa (Feedback)

K. Dvekning (Carol Dweck) «o‘sish tafakkuri» (Growth Mindset) konsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchining shaxsiy qobiliyatini emas («sen juda aqllisan»), balki uning sarflagan mehnati va strategiyasini («masalaga tizimli yondashganing va turli variantlarni tekshirganing yaxshi natija berdi») e’tirof etish samaraliroqdir. Bunday muloqot o‘quvchida qiyinchiliklardan qo‘rqmaslik va o‘z ustida ishlash motivatsiyasini shakllantiradi.

3.Dialogik va evristik muloqot muhitini yaratish. Ma’ruza yoki tushuntirish jarayonini «savol-javob» shaklidan «birgalikda mulohaza yuritish» shakliga o‘tkazish lozim. Ochiq turdagi («Nima deb o‘ylaysiz, agar...», «Bu g‘oyani qanday dalillash mumkin?») savollar ta’lim oluvchining kognitiv qiziquvchanligini faollashtiradi.

Xulosa va tavsiyalar

Ta’lim jarayonida ichki motivatsiyani shakllantirish tasodifiy jarayon bo‘lmay, balki o‘qituvchining maqsadli va tizimli tashkil etilgan pedagogik muloqoti mahsulidir. O‘z-o‘zini determinatsiyalash nazariyasi nuqtayi nazaridan yondashilganda, o‘qituvchi dars davomida bilim beruvchi «nazoratchi» rolidan ta’lim oluvchining ichki salohiyatini ochuvchi «fasilitator» roliga o‘tishi zarur. Amaliyotda pedagogik muloqot samaradorligini oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: Dars ssenariylarini loyihalashda ta’lim oluvchilarga topshiriq turi, murakkablik darajasi yoki taqdimot shaklini tanlash erkinligini berish;

Baholash jarayonida miqdoriy ko‘rsatkichlar (ball) bilan birga, o‘quvchining rivojlanish dinamikasini ko‘rsatuvchi sifatli (og‘zaki va yozma) tahliliy qayta aloqani joriy etish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The ”what” and ”why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.

2. Dweck, C. S. (2006). Mindset: The New Psychology of Success. New York: Random House.

3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — М.: АСТ, 2010. — 671 с.

4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. — Toshkent: Sano-standart, 2015. — 120 b.

5. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010. — 544 b.